
Alma M. Karlin

sama

iz otroštva in mladosti ...

Prevedla Mateja Ajdnik Korošec

Celje 2010

UREDNIKOV PREGOVOR

Ein Mensch wird ... aus Kindheit und Jugend je Alma Karlin napisala v letih 1930-31, na začetku svojih najbolj srečnih let, stara je bila enainštirideset. Tipkopis, ki obsega 390 enostransko natipkanih listov razširjenega formata A4, se nahaja v rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani; v glavnem odlično ohranjen, le na posameznih mestih so robovi papirja poškodovani in zaradi tega posamezne besede oziroma stavki okrnjeni, vendar spet ne toliko, da se krnov ne bi dalo sestaviti v celoto. Tipkopis je pravzaprav pisateljčin čistopis (v njem so redki, z roko vstavljeni popravki), namenjen nemškemu založniku Wilhelm Köhler Verlag. Z njim je Karlinova zelo uspešno zastavila svojo literarno slavo s potopisoma *Samotno potovanje* (1929) in *Urok južnega morja* (1930) takoj po vrnitvi z osemletnega potovanja okoli sveta.

V tipkopisu manjka 29 listov, od številke 182 do 211, ki veljajo za izgubljene. Zev se med branjem pravzaprav ne zazna, v toku dogajalno izčrpne pripovedi pa je luknja, ki časovno obsega nekaj mesecev, ki jih je Karlinova v prvi polovici leta 1910 preživela v Parizu. V nadaljevanju pripovedi izvemo, da je tam obiskovala orientalski inštitut, pred zevom pa v napovedi odhoda v Francijo njeno namero, da si bo v Parizu kupila špansko slovnico.

Prvoosebno pripovedovanje lastne življenjske zgodbe od rojstva do tridesetega leta starosti, zaokroženo kakor je, je prvovrstno avtobiografsko pisanje, ki mu v slovenski književnosti težko najdemo par. Okvir slovenske književnosti v primeru Karlinove pride v poštev le pogojno, ustrežnejše bi jo bilo obravnavati v precej širšem okviru književnosti v nemškem jeziku (ki se ne povezuje nujno s pripadnostjo nemški narodnosti), kamor bi celjska pisateljica zaradi jezika, v katerem je pisala, sodila po logiki stvari.

Avtobiografija Alme Karlin bo za raziskovalce »ženskih pisav« sveže odkritje, prav tako za feministke, ki bodo v njeni pripovedi/izpovedi prepoznale svojo tovarišico ... vendar Alma Karlin tudi s tem svojim besedilom, ki prvič prihaja med bralce, izpričuje zavezo predvsem svojemu poklicu, to je pisateljevanju, katerega glavni namen je po njenem razsvetljevanje duš (Spoznaj samega sebel!), ki se še iščejo v polmraku ali temi – pisanje, kot je njeno, pa jim pri vzpenjanju k svetlobi oziroma samospoznanju pomaga ali kot opora ali kot vodilo.

Zahvaljujem se vsem, ki so verjeli vame. Prevajalka.

Marijan Pušavec

© za to izdajo: In lingua, Mateja Ajdnik Korošec, s.p., Celje

Neposredno naročanje knjige na e-naslovu: inlingua@t-1.si

PREDGOVOR

Mnogi, ki so prebrali moja potopisa (*Samotno potovanje v daljne dežele, Urok Južnega morja*), hočejo vedeti, zakaj sem se sploh odločila za to, kako sem sploh postala človek, kakršen sem. In ker se ta vprašanja nenehno kopičijo, imam občutek, da moram tej zahtevi, ki se mi sicer zdi upravičena, ugoditi, čeprav me stane veliko premagovanja.

Zelo težko je namreč napisati svojo lastno zgodbo. Stojiš v središču stvari in le z muko ustvariš tisto razdaljo do Jaza, ki omogoča vsaj pogojno neosebno presojo. Potem se pojavi vprašanje, kaj smemo izpustiti, da po eni strani ne bi motili razumevanja razvoja in da po drugi strani ne bi z duše odgrnili zadnje tančice, ki jo ženska vedno razprostira čez svoja najintimnejša in najgloblja občutenja. Piscu lastne življenjske zgodbe pa zapira pot še ena velika ovira:

Vsak človek, ki nam prekriža pot, je naš učitelj, ki nevede ali vede oblikuje naš značaj, tako da lahko svojo dušo primerjamo s potnim listom, v katerem je vsak, ki je kakorkoli posegel v našo usodo, zapustil svoj vizum ali žig. Naj bo močan ali slaboten, nobeden se popolnoma ne zabriše.

Iz tega pa izhaja neprijetna nujnost, da opišemo le najpomembnejše žige, ki so nam jih pritisnili. In ker so najbolj boleči žigi praviloma najmočnejši, zlahka prizadenemo – celo čez mnoga leta in ko se je vsa jeza polegla – ljudi, s katerimi smo izgubili vsakršne notranje kakor tudi zunanje stike. Še težje je načenjati vzgojne napake, ker bi jih včasih lahko razumeli kot očitek pokojnim, in če to kljub temu počnem, delam to zato, ker sicer sploh ne bi razumeli moje posebnosti (nevljudne, da ne rečem neprijetne posebnosti). Pretežno jih omenjam zato, da se bodo vzgojitelji in predvsem starši, ki bodo brali to knjigo, izognili zmotam, katerih daljnosežnosti se pogosto sploh ne da izmeriti.

Ker svoj lastni razvoj še najlažje razumeš, če ga primerjaš z razvojem drugih, in ker se ti lastna usoda zdi manj kruta, če jo primerjaš s kakšno, ki je še bolj kruta, sem hotela napisati to knjigo – za številne ženske tega sveta, saj bodo iz nje razbrale več, kot je zapisano s skupimi besedami, ki so vedno podobne krhkemu listju. In morda bo ravno nenapisano okrepilo dušo, ki se bori.

Zato razkrivam tisto, o čemer bi veliko raje molčala.

Avtorica

Celje, jeseni 1931.

Oznanilo

Moja oče in mama sta bila oba stara. Nenavadno pozno sta se poročila in upala, da bosta preostanek svojega življenja preživljala v prijetnem miru. Kupila sta hišo ob ljubljanski mitnici, kjer so v srednjem veku stala mestna vrata in do koder so se v rimskem času razprostirali skrajni robovi mestnega obzidja – takrat, ko so Celje še imenovali Claudia Celeia in druga Troja. Ko je moj oče nekoč podrobneje raziskoval po kleti, je naletel na tik pod tlemi zakopan nagrobnik nekega rimskega vojščaka in ga vzdal nad kletna vrata. Duh tega Rimljana naj bi strašil še danes.

Nobeden ni razmišljal o otrocih, kajti moja mama se je bližala petdesetim.¹ Da bi ostala popolnoma neodvisna, se ni odpovedala učiteljskemu poklicu in ko se je poročila s starim in bolehnim oficirjem², so bili enodnevni izleti z veselim povratkom, mirne poletne počitnice in kratka potovanja v velika mesta temelj vseh želja in načrtovanj. Kakor se dva čolna v večerni zarji komaj zaznavno približujeta sidrišču, tako sta moja starša upala, da bosta po mirnih vodah zdrsnila v večer svojega bivanja in prvotno trpko razburjenje bližnjih sorodnikov zaradi poroke se je postopoma poleglo. Tako je ob starih ljubljanskih vratih pač obstajal še en zelo prileten zakonski par, ki mu je služila prav tako s premoženjem prevzeta stara kuharica in celo prastara zelena papiga, ki je vsakokrat, ko so se odprla vrata stopnišča, zakrehala »Herr Major! Herr Major!«.

Nekega lepega dne – oče je nežno zdrsnil v svoje šestdeseto leto – je mama, ki je imela občudovanja vredno postavo (tako imenovan osji pas) in držo kraljice, izjavila:

»Pomota je žal izključena! Vzhajam kot kvašeno testo; ves moj izgled je uničen. Gotovo imam v trebuhu kak tvor.«

»Včasih je že tako v menopavzi,« je menil moj oče v blaženi nevednosti.

Nadležnega tujka sta se skušala znebiti s kisovimi obkladki in številnimi Seidlitzovimi praški, a ker je bilo namesto posedanja opaziti občutno vzhajanje,

¹ Vilibalda Karlin, roj. Miheľjak (1844-1928), hči prvega slovenskega notarja v Celju, Martina Miheľjaka, in mame Helene Kovač. Vilibalda Karlin je bila priljubljena učiteljica na celjski dekliški šoli, stasita in večno mladostna gospa s pregovorno lepim glasom in posluhom za petje.

² Jakob Karlin (1829-1898), upokojeni major avstroogrške armade, služboval je v intendanturi; zaradi težav s pljuči se je pri petdesetih letih, l. 1879, upokojil.

janje, se je mama odpeljala k znanemu ginekologu dr. Valenti v Ljubljano, se dala natančno pregledati in končno z vzdihom vprašala:

»Kdaj bo potrebno odstraniti – polip?«

»Ne bo potrebno!« se je namuznil stari ginekolog, »Čez štiri mesece bo sam prišel na plano in hotel jesti in piti ...«

Mislím, da je ta odgovor mamó správil v omedlevico. Zagotóvo ne vem, čeprav sem bila na nek način prisotna. Vsekakor je bilo to kot strela z jasnega ali le zmerno oblačnega neba. Tvor izrežejo in zgodba je končana. Z otrokom pa se stvar šele začne ...

Preteklo je veliko solz in celo mojega očeta, ki je bil bolan na pljučih in blizu groba, je novica na čuden način pretresla. Vendar ni bil zaman v štirih bitkah in navajen gledati sovražniku v oči. Zato je mirno dejal:

»Vedno se me je držala smola, a nekaj časa bom verjetno še živel in s sedmimi leti bodo dečka lahko sprejeli v kadetnico.«

Imenoval je imena več vplivnih soborcev, ki da bodo otroka že podpirali, takoj bo ponovno navezal stike z njimi. Omahoval je, ali naj zavoljo moje bodoče kariere prevzame plemiški naziv »von Waldisheim«, in se sprijaznil s prihajajočim kakor stari vojak z izgubljeno nogo.

Mama pa je nasprotno bridko jokala. Pri njenih letih je bil porod nevaren, in še to: vsi, ki so je jezili nad to zakasnelo poroko, niso skoparili s posmehovanjem in zastraševanjem.³ V tistih mirnih predvojnih letih je veljala trideset let stara ženska za »passé«. Lahko si torej predstavljamo, kaj sta pomenili še dve desetletji več! Tako sem že pred svojim prihodom postala čudež, čudeži pa so in ostajajo nepriljubljeni.

Medtem so za sina pripravili nebesno modro krstno blazino in le učiteljice mestne dekliške osnovne šole – ženske so dokaj pogosto nagnjene k ironiji – so mami podarile krstno blazino v rožnati barvi.

Na tem klavrnem svetu nikoli ne veš ...

Rojstvo

Razen nadležnega dejstva, da sem prihajala na svet in predstavljala neizogibno zlo, sem se obnašala nadvse vzorno. Svoji materi nisem povzročala niti nelagodja niti bolečin in ko naj bi se pojavila, sem to storila s hvalevredno hitrostjo neke oktobrske nedelje proti pol deseti ponoči.⁴

»Kje je mali Maksimilijan?« je zanimalo očeta, ki je izbral to ime (morda po svetniku, ki so ga obglavili v Celei pod Dioklecijanom)⁵ za bodočega kadeta in feldmaršala.

Modra ženska me je v navzočnosti več radovednežev dvignila kvišku.

»S a m o deklica je, gospod major!«

Rumeno zeleno, po levi strani rahlo paralizirano dekletce, ki se eno leto ni moglo odločiti, ali bi ostalo ali (žal!) odšlo, je bilo rezultat negotovosti, ki je povzročila toliko trpinčenja. Da sem kljub temu ostala na tej zemeljski in vodni obli, sem vse življenje bridko obžalovala.

Moj oče, ki je vedel, da vseh bitk ne dobiš, se je sprijaznil z neizogibnim. Vtaknili so me v rožnato krstno blazino in ker sem izgledala bolj kot duša kakor telo, so me imenovali ALMA MAKSIMILIANA.⁶

Moj prihod kakor tudi mnogo stvari, ki sem jih v kasnejšem življenju počela in predvsem tisto, čemur sem se upirala, so si razlagali kot preišljeno nesramnost.

Vodenoglavec

Le redkokdaj sem odprla oči, verjetno iz občutka, da bom na svetu videla še veliko neprijetnega, in tako je minilo polnih šest tednov, preden sta moja starša zaznala, da imam oči nepravilno vpete. Mama je bila neutolažljiva, ker je bila to lepotna napaka, še en razlog za zloben posmeh. Oče pa si je rekel, da na češpljevem drevesu pač ne visijo breskve in da od zelo starih staršev ni mo-

4 Alma Karlin se je rodila 12. oktobra 1889.

5 Sv. Maksimilijan, prvi celjski škof (rojen 226 ali 236 – umrl 284 ali 305), goduje 12. oktobra.

6 V celoti se je njeno krstno ime glasilo Alma Ida Vilibalda Maksimiliana.

3 Almina starša sta se poročila l. 1887, mama je bila stara 43, oče pa 58 let.

»Vodenoglavec«

goče pričakovati telesno čilih otrok, zato mi je, ko sem prišla v razumska leta, razložil, da sem mu čisto všeč takšna, kakršna sem. Ta njegov pogled mi je bil toliko bolj všeč, ker je bil osamljen, kajti niti sama o sebi nisem mogla trditi kaj podobnega. Eno človeško življenje ni zadostovalo, da bi se sprijaznila s svojo zunanostjo.

In ker ena napaka pogosto opozarja na drugo napako, se je moji mami zdelo, da morda tudi sicer ni vse v redu z menoj. Tako me je v spremstvu svoje sestre in dojilje odpeljala v Gradec k zelo znanemu profesorju, ki me je od glave do peta motril z neodobravanjem, skomignil z rameni in pomenljivo vprašal:

»Kaj pravzaprav hočete s tem otrokom? Vodenoglavec je in ne bo živel niti pol leta!«

Profesor je že četrto stoletja pokojen in moje telo je v rasti počasi ujelo nekoč veliko glavo. Kolikor toliko mi je tudi uspelo dokazati, da v njej ni bila samo voda ...

Za mojo ubogo mamo pa je bil to strašen udarec.

Moj prvi izlet v neznano

Moj oče je bil silno živahen, čeprav zelo tih, skoraj nedostopen moški. Ko je moral zaradi bolezni na pljučih zapustiti vojaško službo, si je čas krajšal z najrazličnejšimi ročnimi spretnostmi. Naše prostorno podstrešje je v mojem otroštvu krasilo trideset graščinam podobnih ptičjih kletk za njegovo številno družino kanarčkov, in kjer je manjkal žebelj, kjer je bilo treba pritrditi desko ali vstaviti opeko, tam si očeta zagotovo našel. Njegova izrazita redoljubnost se niti deloma ni prenesla name. Z obeh strani sem dedno obremenjena le z

resnično pridnostjo, povezano z žilavo vztrajnostjo – brez nadaljnega edini dokazljivi odliki, ki sem ju odkrila pri sebi.

Po mojem netaktnem prihodu na svet, ki bi se brez mene baje počutil bolje, je oče postal varuška. Vsekakor je bila njegova naloga spremljati dojiljo z vozičkom in njegovo vsebino kot nadzorni svet. Ker je kot jaz gojil posebno ljubezen do višav, so otroški voziček kdaj zapeljali tudi na Rajterjev hrib⁷, od koder uživaš prekrasen razgled na mesto, široko ravnino proti Vojniku, ki naj bi bila nekoč jezero, in na vse nižje griče naokrog. Ali je lepota okolice ali kakšna druga okoliščina odvrnila pozornost mojih dveh čuvajev, ne vem. Verjetno sem vozilu s prirojeno nestrpnostjo zadala sunek in na klancu je ta nezatna okoliščina zadostovala, da je voziček speljal. S svojimi devetimi meseci sem se odpeljala tako neustrašno in nepremišljeno, kot sem se kasneje odpeljala na oceane zemeljske oble. Za menoj sta tekla oče in dojilja, a najsi sta tekla še tako hitro, sem vedno bolj pridobivala na prednosti. Pri zadnjem ovinku je voziček skočil čez jarek, izgubil smer in se skotalil po pobočju navzdol. Jaz pa sem skupaj z blazino in z glavo naprej zletela na travo ...

Ko me je oče ves zasopel pobral, sem ležala na nosu in oddahnil si je ob razveseljivem dejstvu, da sem imela vsaj v enem pogledu trdo glavo; o tem, da je to dejstvo držalo v vseh pogledih, se je verjetno s skromnim zadoščanjem prepričal kasneje.

Moj prvi izlet v neznano je bil skrbno varovana skrivnost, a ker sem se prekopicnila na travniku nad mestnim parkom, kjer je v tistih dneh mrgolelo šolarjev in upokojencev, se je ta razburljiva novica razvedela in prišla je huda ura.

Hibe

Roko, ki sprva ni hotela prijeti, so tako dolgo drgnili in trenirali, dokler nisem postala levična. Zato sem dve leti razmišljala, če kaže po tem svetu hoditi sam od sebe. Pomenljivo so zmajevali z glavo, s sočustvovanjem šepetali za mojim hrbtom, dokler nisem nekega dne – uročena z iluzijo belega zajca iz

⁷ Hrib nad mestnim parkom v Celju.

Deklica pri dveh letih.

blaga – stekla čez sobo. A čim sem odkrila moč lastnih nog, sem vsakršno tujo pomoč odklanjala. »Alma sama,« sem pojasnjevala, kakor hitro se je kakšna roka stegnila proti meni in to veselje do samostojnega početja mi je ostalo. Ali naj na tem mestu priznam, da sem se kasneje podila za še neumnejšimi iluzijami, kot je bila iluzija belega zajca iz blaga?

Iz hitro rastočega občutka za samostojnost se je razvila fraza, ki je mamo zabavala, očeta pa resno prizadela in jezila. Vsakič, ko so mi kaj prepovedali ali me grajali, sem zelo burno pripomnila: »Grem v'ameriko!«

Ko sem dopolnila štiri leta, je pod božičnim drevescem zares stal majhen, mišje siv kovček, skupaj s spodnjim kri-

lom, parom črnih nogavic in cul-de-Paris iz črnega organdija – očitno najpomembnejše stvari za plovbo čez ocean. To darilo naj bi me rahlo prestrašilo, a na hčerki mojega očeta se je vsaka grožnja odbila. Bila sem izredno plah, tih in nedostopen otrok, a nikoli boječa in celo v tej starosti varuhinja marsikatero ljubezenske skrivnosti naše služinčadi ali kake druge stanovalke v hiši.

»Boš molčala, mala Alma?«

In mala Alma je molčala kot grob.

Vsakič, ko sem se smela peljati na vrtljaku, sem si predstavljala, da se vkravam v Evropi in izkrcavam v Ameriki. Potem me je vedno obšel čuden občutek ločenosti, stopanja na tuja področja, domača drevesa pa so prevzemala druge oblike. Hodila sem kot v snu in vedno obžalovala, kadar so me ogovorili in tako pretrgali čarobnost.

K najbolj mučnim spominom mojega najzgodnejšega otroštva spadata šššššš in sssssss. Bili so na primer večeri, ko so me položili v posteljo in sem

takoj zaspala. Žal pa so bili tudi večeri, ko se je začel ššššššš, še preden sem glavo položila na blazino. Vedno se je začelo v ušesu in nenadoma končalo z občutnim pokom nekje v možganih. Že to je bilo dovolj hudo, a če se je pojavil redkejši sssssss, ki se je začel v središču lobanjskega svoda in kakor gramofonska igla v krogu potoval od notranjega proti zunanjemu robu, bi najraje glasno zastokala od bede in notranjega strahu. Vendar sem bila nezmožna dati od sebe en samcat glas in še tako majhna, da nisem bila v stanju komurkoli povedati o tem. Tudi kasneje, ko sem bila večja, sem se bala govoriti o tem zaradi strahu, da bi se mi grdi sssssss lahko maščeval. Po dopolnjenem petem letu je ta nočni hrup v glavi prenehal, a v hiši ni smela tiktakati niti ena ura, če sem hotela spati brez trzanja živcev. Ta visoka občutljivost na zvok, ki moji najbližji okolici kakor tudi meni povzroča enako trpljenje, mi je ostala za vse življenje ...

Enkrat na leto sva se z mamo odpeljali k okulistu v Gradec, ki je menil, da bo napaka z leti sama od sebe izginila. Moj oče je bil proti operaciji in je rekel:

»Bolje, da vidi dobro z nesimetričnimi očmi kot slabo z zravnanimi!« In ker mi je usoda za kompenzacijo vpela neverjetno ostre oči, sem na koncu odkrila srebrno plat svoje žalosti. A skozi vse otroštvo in mladost nisem videla drugega kot globoko črno spodnjo plat, saj so tako otroci kot odrasli kar tekmovali, da bi me opozorili na napako. Najbolj je zaradi tega verjetno trpela moja mama, ki si je že zavoljo starih nasprotnikov želela imeti lepega otroka. Iz tega razloga sem morala nositi tudi naušnike, ki so mi ušesa močno pritiskali h glavi. Celo očetov ugovor, da bi bolje slišala s štrlečimi lovilci zvoka, so porogljivo zavrgli. Tako sem se pogosto sprehajala skozi temačne stare prostore s pokritimi očmi in ušesi, z rokami, prekrizanimi na hrbtu, da bi imela lepšo držo, in pod strogim poveljem, da naj obračam stopala navzven.

Za tolikšno število olepševalnih poskusov, ki so kalili moje otroštvo, je bil rezultat skrajno povprečen.

Jakob Karlin v poznih letih.

Tovariša

Čeprav naju je z očetom ločevalo več kot pol stoletja, sva se odlično razumela. Imela sva enak temperament in – v kolikor si je to mogoče predstavljati pri tako grozovanskih razlikah v letih – enak okus. Izgibala sva se ljudem in iskala samotne poti. Vedno znova je potrpežljivo šel po žogo, ki se je izgubila v luknji ali potoku, ukazal mi je loviti kobilice, čeprav je zaradi tega trpel moj beli predpasnik. Če je srečal stare bojne tovariše in se z njimi pogovarjal o umiku pri Königgrätzu (1866, avstrijsko-pruska

vojna, op. prev.) ali o hinavščini civilnega prebivalstva njega dni v Milanu ali Firencah (njegova najljubša garnizija), sem zbrano poslušala. Doma je v njegovem predalu ležal kos čokolade, ki se je udeležil bojnega pohoda leta '66 in če sem bila zelo pridna, sem smela občudovati srebrni pribor, ki ga je uporabljal štirideset let in brez izjeme nosil s seboj v vseh bojnih pohodih. Pogosto sva bila prisotna pri urjenju vojakov, poročniki so s svojimi sabljami odrezali zame kostanjeve cvetove z drevesa in če me je oče hotel dražiti, je rekel:

»Ha – ne bi mogla postati vojak, ker imaš sloke prste na nogah!« Osebnost se mi ta pomanjkljivost nikoli ni zdela omembe vredna.

Njegovi vzgojni načrti se niso prekrivali z maminimi. Hotel me je okrepiti telesno in duševno in je zatorej izključeval vsakršen strah. Prizadeval si je, da je z menoj vselej ravnal kot z dečkom in zato naj bi prav po vojaško mahala z rokami, kadar sva skupaj odkorakala ven. En – dva, en – dva!

Rokavice, ki mi jih je mama mukoma nadela, so morale zapustiti roke takoj za ljubljansko mitnico in če ni izgubil obeh, je gotovo izgubil eno. Namenoma ali ne, tega ne morem reči. Spomladi me je peljal k frizerju in me dal na mamino grozo in moj nezanimljiv ponos ostriči na krtačo, ker so bili potem lasje na otip čudoviti kot ščetka. Če sem padla in si do krvi odrgnila komolec, mi je rekel:

»Drži roko na hrbtu, da mama ne bo opazila!«

Enkrat pa z najino drznostjo ni kazalo najbolje.

Moralo je biti v začetku novembra, ker je bilo mrzlo in zrak vlažen. Mama mi je oblekla popolnoma nov svetlo rjav plašč z vezanim okrasnim ovratnikom ter očetu in meni tisočkrat zabičala, kako neskončno previdna morava biti. Hišo sva zapustila z najboljšim namenom. Na vadišču so bile v dolgem lipovem drevoredu in na koncu široke luže, na mestu, kjer se je cestni jarek stikal z drevoredom, pa je bila ena, ki je bila posebno široka in rjavkasta.

»Si sposobna skočiti čeznjo?« me je vprašal darovalec mojih dni.

»Mislim, da ne, očka!« sem izrazila dvom.

»Malenkost! Poskusi. Vzemi dober zalet – glej, od tistega drevesa tam – in potem ena – dve – hop!«

Stekla sem nazaj do drevesa, vzela močan zalet, letela in pristala – sredi luže! Debela godlja je vsenaokrog pljusknila kvišku. Oče me je prijel za ovratnik in me jezno postavil na potko.

»Gos,« in ko sva počasi hodila proti domu, vedno znova »gos neumna!«.

Čisto potihoma je odprl vrata predsobe, šel po škaf z vodo, prijel krtačo za ribanje tal z eno in mene z drugo roko ter začel zunaj na zastekljeni verandi obdelovati mojo zadnjo plat. Sredi najine ne povsem neslišne dejavnosti se je pojavila mama.

»Jezus, Jezus, Jezus ... lepi, novi plašč!« In nato nama jih je napela, iz kakšnega testa da sva. Odvzeli so mi plašč in me poslali v sobo, kjer je Mimi mojo premočeno malenkost vtaknila v suha oblačila, očeta pa so prav tako izobčili iz posvetne družbe.

»Res si neumna gos!« mi je rekel ob najinem naslednjem snidenju. Vendar je bilo to edinkrat, da me je tako grdo nagovoril in še to po krivici.

Vendar mu nisem nikoli zamerila. Če ljubiš, zlahka odpustiš ...

Grozljivi so bili sprehodi z mojo mamo. Dokler nisem bila dovolj dobro umita, očiščena, podučena in ustrahovana, dokler niso bile rokavice nataknjene in nisem pridno dala roke, da so jo držali, je preteklo na potoke solz. Kasneje pa so me v parku, kjer se je zdelo, da je ljubi bog zbral vse neprijetne ženske tega sveta, podili od ene do druge in pri vsaki mi je bilo rečeno:

»Angelček, naredi priklonček!«

Pogosto se stare gospe niso zmenile zame in sta dva priklončka ostala neopažena. Ni bilo sile, ki bi me prisilila narediti še tretjega. »Naredila sem že dva polomčka,« sem dejala v polomljenem jeziku in jim obrnila hrbet. Poleg tega so neumna vprašanja kar deževala.

»Srček, koga imaš raje – svojega očeta ali mamo?« Izstrelila sem: »Svojega očeta!« Takoj je sledil moder nauk: »Svojo mamo je treba imeti bolj rad!«

Nasploh si lahko govoril o sreči, če sem svoj odgovor zavila v molk.

Ko so stare gospe imele pavzo, je bilo neprestano slišati:

»Za božjo voljo, ne opletaj tako z rokami! To se ne spodobi!«

Že v tistih letih sem čutila, da je to reklo šelestelo kot suho listje in se kot tako tudi razdrobilo. Naj bo stvar dobra ali slaba, a nadležni »To se ne spodobi!« je le opozorilo, da je bilo odraslim to ali ono neprijetno, ne glede na to, ali je bil pojav sam po sebi vreden grajanja ali ne.

Nasprotno pa je oče vedno rekel:

»Tega se ne počne!« Z jasnim pojasnilom, zakaj ne.

Njega sem razumela in ubogala.

Vprašanje poljuba

Bila sem neprijazen otrok.

Z veseljem bi trdila nasprotno, a moja resnicoljubnost zmaguje. Nikoli nisem znala hliniti čustev, ki jih nisem imela, in česar nisem hotela storiti, nisem storila. Nekoč sem sredi prašne podeželske ceste sedla na tla in izogniti se mi je moral celo s senom natovorjen voz. Vsak večer naj bi pojedla cel krožnik zdroba (zakaj otroke brez smisla mučijo s stvarmi, ki so se jim že zdavnaj zag-nusile?) in da bi lažje pozabila okus, mi je Mimi vmes povedala zgodbo. Ko se je prikazala roža v vzorcu krožnika, sem vedela, da sem skoraj zaključila z zoparno večerjo in gorje, če se je zgodba nenadoma končala! V ustih dolgo spravljeni zdrob se je v velikem loku vrnil na krožnik in nobena grožnja me ni pripravila do tega, da bi nadaljevala.

Priprave na družinske rojstne dneve so bile vedno dolge in nadvse mučne. Naučiti se je bilo treba pesmi. S tem ni bilo veliko dela, saj sem se hitro in

rada učila, a ko so me odeto v pentlje in čipke s šopkom v togem ovoju, ki sem ga nosila v roki, peljali po ulici, so vedno bolj vsiljivo govorili:

»Šopek moraš predati teti potem, ko boš povedala pesmico, in to brez upiranja (do takrat sem se že naveličala ločiti od čudeža iz papirja, vrtnic in žice), predvsem pa pazi, da ne boš cepetala z nogami, da bi te postavili na tla, ker te želi draga teta poljubiti! Po poljubu si tudi ne smeš obrisati ust ali celo brcati v tetin trebuh, da bi se osvobodila! Slišiš, Alma? To se ne spodobi!«

»Če pa pika!« sem se opravičevala.

»Če te hočejo poljubiti, moraš to dovoliti!« Princip, ki sem ga kasneje v življenju vneto uporabljala v nasprotnem pomenu.

Kolikor daleč mi seže spomin, me oče ni nikoli poljubil ali kvečjemu na čelo, verjetno zato, ker je vedno kašljal in se je bal, da me bo okužil. Poljubi moje mame so bili podobni kanonadi – številni, hitro zapovrstjo, kamor so pač padli.

Vedno sem bila vesela, ko je kanonada prenehala. Morda mi nežnost ne leži. Ali pa sem pogrešala globino in prisrčnost. Vsekakor je preizkušeno dejstvo, da imam lahko človeka dolga leta rada, ne da bi se ga zaradi tega hotela dotakniti.

Iz neugodja ob dotiku se je verjetno razvil tudi moj odpor do poljubljanja roke.

»Spodobi se!« je menila mama.

»Gabi se mi!« sem razložila.

Oče, ki je kot oficir k svojim ustnicam dvignil več damskih rok, kot bi mu verjetno bilo ljubo, je kratko pojasnil:

»Otrok ima prav!«

In če je mama še naprej ugovarjala, je osorno dodal:

»Kako naj človek ve, ali so si stare coprnice umile roke ali ne?«

Zaradi svojega nespoštljivega nazora sva oba padla v nemilost.

V prvem letu življenja v naročju mame Vilibalde.

Ciklamnati nos

Naši stari kuharici je bilo ime Neža in je bila prevzeta skupaj s hišo. Tako dolgo in trdovratno se je borila proti favoriziranju dojiteljice in njene izbrane hrane, da je mama nekega dne rekla:

»Dobro, če vam ni všeč, pa sami podojite otroka!«

Prizadeta v svojem devištvu je od tistega trenutka dalje molčala, vendar ni kazala nobenega obžalovanja, ko so dojiteljico – zaradi njene nepazljivosti sem dobila hudo vnetje ušes – po hitrem postopku odpustili in je prišla k hiši šestnajstletna Mimi, da bi odslej skrbela zame. Kasneje,

ko je iz varuške napredovala v družabnico, je doživela razbremenitev, ki ni zanemarljiva.

Kmalu potem, ko se je Mimi pojavila pri nas, se je nekega večera na nekdanjih ruševinah, kasnejšem grajskem dvorišču, zaletela v železno ograjo, in ker se niso hotele upogniti kovinske palice, je to moral storiti njen nos. Od takrat naprej je ostal nekoliko ukrivljen. Ne morem reči, ali se je moji otroški pameti vsilila primerjava o nenavadni ošiljenosti ali rahli neenakomernosti: Dovolj! Odslej sem Mimi, če sem hotela biti nežna, imenovala »Ciklamnati nos«.

Danes razumem, da ženske, ki imajo nek poklic, ne morejo biti matere, zato v današnjem času razpadajo zakoni in toliko lepega ugasne že pri odraščajoči mladini. Želela bi, da bi vsaka ženska razmislila o tej točki. Zelo uspešno lahko spravi v pogon gospodinjstvo, verjame, da so otroci pri vzgojiteljih v dobrih rokah, jih vidi pred seboj krepke in zdrave – a kljub temu ni mama. Vse, kar v najboljšem primeru lahko ostane, je predstojnica svojega lastnega doma.

Zakaj? Zato ker je ženska, ki opravlja poklic, svoje interese zasidrala zunaj doma; ker se – po izpolnitvi plačanih dolžnosti – vrača domov utrujena in naveličana in tu resnično potrebuje razvedrilo, saj ga sama pač ne zmore nuditi; ker utrujenega duha ne more več naprezati in ker ji, ker je bila čez dan od doma, manjka notranja povezava z osebami in stvarmi znotraj njega. V svojem lastnem domu je gostja.

In dokler bodo ženske gostje v lastnem domu, ne bodo imeli otroci pravih mater, soprogi resničnega udobja in država zagotovljene sreče in blaginje. Če bo morala povprečna ženska v bodoče vedno služiti denar, potem naj otroke vzgaja država v javnih zavodih. Če ne drugega, bodo tam našli mladost in vedrino.

Mama je bila prežeta s poklicem. Bila je odlična in zelo priljubljena učiteljica, ki so jo oboževali vsi otroci razen mene. Zame sta bila oče in Mimi tista, na katera sem se navezala, in sta zame utelešala pojem doma, ker nista bila tako utrujena, da me ne bi hotela ne slišati ne videti. Predvsem pa sta bila človeka, ki sta se spustila na mojo raven in z mano ravnala kot s sebi enako. Po duhovni plati se je mama seveda zelo veliko ukvarjala z menoj, mi recitirala neskončno dolge pesmi, pripovedovala Lessingove bajke, mi na sprehodih imenovala vsa imena cvetic, dreves in zelišč, prebudila moje zanimanje za domovinsko zgodovino in izkoristila vsako priložnost, da bi me učila. Kadar so prišli gostje, so poslali pome in potem sem pod pogojem, da mi je bil obisk pogodu, recitirala svoje pesmi. Pred ljudmi, ki so mi bili neprijetni, sem molčala kot riba.

Zuckerl⁸

Določene prigode mojega najzgodnejšega otroštva bodejo kakor rdeč mak iz enolične zelenine mojih spominskih polj; tako na primer večerne ure, ko je oče iz knjižne omare vzel neko knjigo in mi pokazal smrt (Dürerjev lesorez), kako s koso in koščeno roko sega po človeku. Ob tem nisem čutila strahu, le prijeten srh, kajti umiranje sem razumela takole: Ljudje so bili – hodili so, se pogovarjali, jedli, pili – in kar naenkrat jih ni bilo več.

Močnejši in veličastnejši je bil vtis, ki sem ga dobila o velikosti zemeljske oble. Nekega dne sva se z očetom sprehajala čez polja Savinjske doline, kjer v tistem času še ni bilo nasadov hmelja, pač pa žitna polja, za katerimi so, v daljavi in odete v meglico, v prvem večernem soju migljale Savinjske Alpe. Veter je spremenil zoreče klasje v slamnato rumeno morje, iz katerega valovanja so tu in tam prodrli svetlo rdeči cvetovi maka ali žive plavice. Kakor daleč je segel pogled, samo valujoče žito in spet valujoče žito, ki so ga v modrikasti daljavi objemale gore.

»Onstran tistih gora ležijo zopet takšna polja in potem pridejo spet gore in druga polja in za njimi pride voda, neskončno veliko vode in nato spet gore in polja, polja in gore ...«

»Tako veliko? Do kam?«

»Če greš vedno bolj proti zahodu in slediš zahajajočemu soncu, se boš čez mnogo, mnogo mesecev ali let vrnila v Celje z vzhoda.«

Morda izvira moje hrepenenje po daljnih deželah iz tistega časa. Vsekakor mi je žitno polje dolgo časa predstavljalo utelešenje neomejenosti in zlatih daljav.

Moja mama je bila pretirano zaskrbljena.

V njeni prisotnosti nisem smela nikoli skakati, ker si lahko pri tem zlomiš roko ali nogo; nikoli se nisem smela igrati z drugimi otroki, razen če so pripadali istemu družbenemu sloju kot jaz; nikoli se nisem smela približati psu ali držati mačke in zato me je bilo strah vsega, kar ni bilo kunec, kajti kunce sem vsak dan v košku nosila na pašo. Tja je prihajala tudi rejenka naše dobre znanke, ki je delala v plinarni, in ko sem imela rojstni dan, mi je Finni (ki je bila leto dni mlajša) med recitiranjem pesmi predala torto, kakor sem to sama počela pri tetah. Silna čast! Po slovesnem dejanju sva se objeli in se tako dolgo stiskali, da so naju morali odrasli ločiti, saj bi se od silne ljubezni še zadavili. Finni je umrla za škrlatinko, še preden sem dopolnila sedem let.

Mojega očeta je med drugimi starimi bojnimi tovariši obiskoval tudi nek stotnik Galimberti, ki je imel zoprnega starega pritlikavega podganarja z imenom Zuckerl. Dokler sta bila oba gospoda prisotna ob sumljivem ščenetu, sem vsaj pred očetom dajala videz, da sem mirna, a če sta se iz bog ve kakšnega razloga oddaljila, sem se vsakokrat zatekla na visoko naslonjalo zofe in dvi-

gnila noge. Spodaj pa je sedela Zuckerl in z vzvišenim posmehom mežikala proti meni.

Kar nekaj dni pred veliko pustolovščino s pritlikavim podganarjem sem se zaman trudila narediti kozolec, veččino, ki jo je oče menda visoko cenil. Bila sem žalostna, da je moja okornost napolnila srce mojega roditelja z grenkobo, a noge niso in niso hotele čez glavo. In ravno ko sem premišljevala o tem, se je Zuckerl s sprednjima tačkama oprla na rob zofe in se trudila splezati k meni na vrh. Skozi glavo mi je šinilo tisoč zgodb o nevarnosti psov, ki nosijo v sebi zajedavce, imajo steklino in tako naprej; hotela sem priti do odrešilnih vrat, se prenačljeno dvignila, izgubila ravnotežje in naredila najlepši kozolec svojega življenja. Moj nos je pristal dva centimetra stran od pasjega smrčka, potem je rožnati jezik pomirjevalno pogladil moja lica in spoznala sem, da je Zuckerl nenevarna znanka.

Ko sta se gospoda vrnila, sem jima takoj poročala o uspelem kozolcu, vendar sem zamolčala sramotni vzrok svojega hitro razvitega talenta.

Stotnik Galimberti je zadovoljno prikimal. Tako ali tako ni nikoli razumel, kako se človek lahko boji njegovega pritlikavega podganarja.

Očetu sem kasneje morala demonstrirati svojo umetnijo, čeprav so se ob tem postopoma uničile vzmeti na starem kosu pohištva.

Na poletnih počitnicah

Majhen otrok in trpeči soprog sta moja mamo neverjetno pomladila. Postala je postavna ženska, ki je skrivala svoja leta, spretno nastopala in bila izrazito družabna. Najina prisotnost je zaradi nasprotja, ki sva ga ustvarjala, verjetno stopnjevala njeno izjemnost v zdravstvenem pogledu in morda nama je iz tega razloga prepovedala udeležbo pri nadaljnjih izletih. Kakorkoli že, nekega dne se je s svojimi novimi znanci odpeljala v Bohinj, nama pa je bilo ukazano, naj se gibljeva le okoli Blejskega jezera. Oče ji menda ni zavidal, kajti komaj so vozovi v daljavi potihnili, je zelo prešerno dejal:

»Tako, Alma, zdaj greva pa k Rdečevinskemu slapu!«⁹

9 Orig. Rotweiner Wasserfall, dobesedni prevod: rdečevinski slap (op. prev.).

Kmalu so za nami ostali blejski grad na strmem pobočju, zvonček želja sredi jezera, v katerega temno modri vodi se je čudovito zrcalil s snegom pokriti vrh Triglava, živžav kopalcev ter razprostirajoči se kraj in po dveh urah smo prispeli do slavnega Blejskega Vintgarja (Rotweinklamm). Še nikoli prej nisem videla slapa in čutila sem topo nelagodje, ki se je z leti ob pogledu na padajočo vodo stopnjevalo do odpora in občutka nemoči, in nekoliko razočarana sem rekla:

»Zakaj se mu reče Rdečevinski slap, če pada samo čista voda?«

Pričakovala sem vinski slap. Kljub štirim kratkim pomladim sem že vedela, kaj je vino.

Vsi trije – Mimi je bila seveda z nama – smo jedli hruško, ki jo je oče lupil, medtem ko je stal naslonjen na skalno polico. Načeloma se mi malica za tri sestradance ni zdela velika, vendar mi še na misel ni prišlo, da bi grajala dejanja svojega očeta.

»Tako je v vojski!« je imel navado reči in dejstvo, da po naključju nisem bila rekrut, se ni dotaknilo niti njega niti mene. Brez stokanja sem se vzpenjala do njegovih zahtev, on pa se je, kolikor je bilo mogoče, spustil do mojega otroškega dožemanja. Istovrstnost najinih značajev je olajševala razumevanje drug drugega.

Ta izlet, jezero, grad, labodi, ki sem jih smela hraniti, uta na vrtu čevljarja, pri katerem smo stanovali, so moji najbolj jasni spomini na tiste poletne mesece.

V naslednjih letih smo med počitnicami živeli v Vetrinju na Koroškem nad častivrednim pekom, čigar kruh je čudovito dišal, a razen kruha je imel toliko ščurkov, da je mama s steklenico insekticida iz dneva v dan kakor z revolverjem tekala po sobah in v vse kote, če že ne krogel, sipala rumeni smodnik.

Nedaleč od našega stanovanja je bila gozdna mlaka. Tam se mi je nekega dne okoli noge ovila kača (po vsej verjetnosti nenevarna belouška, a v mojih očeh strahovita napadalka, utelešena boa constrictor) in oče mi je ukazal, naj sedim čisto pri miru, dokler je ni odvil z mojega čevlja. Nato me je podučil, da je treba teči v cikcaku, če hočeš ubežati kači, dobila pa sem tudi napotke, kako se moraš obnašati, če pride do ugriza.

»Z vpitjem v življenju nič ne dosežeš! Premisli in ukrepaj!«

Očetu je uspelo izboriti, da sem lahko okoli hiše z malo Hansi tekala bosa, neznanski užitek, saj si po mehkih iglicah, s katerimi so bila posejana tla, hodil tako lepo kot po preprogi. Nekega dne pa se je moje stopalo pogreznilo v nekaj prav človeškega in morali so me sprati pod vodnjakom. Tulila sem od samega studa. Od takrat naprej nisem nikoli več hodila bosa naokrog.

Kolikor daleč mi seže spomin, sem, dokler nisem bila popolnoma odrasla, imela čudno navado, da sem vedno nekaj držala v roki - bilko, vejo, vrvico s čopom - in na to privezovala svoje misli. Ure in ure sem se lahko izjemno zadovoljna sprehajala po dvorišču, sobi, vzdolž žive meje, če pa smo šli na nekajurne izlete, sem se sprehajala sama ali pa sem hodila mimo drugih izletnikov in pletla vsakovrstne zgodbe. Obdajal me je svojstven in do potankosti izdelan svet sanjskih podob in v njem sem bila na čudovit način tesno povezana z bitji, ki sem si jih izmislila. O tem pišem samo zato, ker ne verjamem, da drugi otroci živijo tako vase zapredeni in tudi zato, ker sem si že takrat rekla z občutnim obžalovanjem:

»Zakaj se v resničnem življenju pogovarjam z odraslimi tako neumno kot majhen otrok, tu med svojimi znanci pa se znam izražati tako dobro in zabavno?«

Takrat še nisem bila stara šest let in to otroško doumevanje silnega razkoraka med mojim notranjim in zunanjim življenjem me še danes navdaja s čudenjem. Šele ko sem dozorela, mi je uspelo obrniti navzven stvari, ki so dremale v meni, in še to lažje v pisni obliki kot v pogovoru.

Še mnogo bolj živi kakor te zavestno izbrane podobe iz sanj, s katerimi sem se družila na svojih obiskih v drugih vrtovih ali na dvorišču in skupaj z njimi okušala izmišljene dogodivščine, so bili zame lisjaki, dečki z rdeče rjavimi oblačili iz žameta in rjavimi klobuki s širokimi krajci, dolgih las in temnih oči, če se prav spominjam, ki so prebivali izključno v drevesih. Prihajali so k meni in živela sem med njimi tako kot med ljudmi, kajti zanje sem bila namestnica kraljice ali njihova nekdanja kraljica, le da sem sedaj živela na zemlji. Država, v kateri sem se čutila vladarico, oziroma sem jo zapustila, je bila – kljub mnogim lisjakom – država žensk in bolj napeto ko razglabljam o teh prvih občutkih, bolj sem prepričana, da so bili to delčki iz drugega bivanja. Natančno sem vedela, da lisjaki za mojo okolico niso obstajali, zame pa so bili otipljivi in tako